

OVER EENZIJDIGE BERICHTGEVING

Onder de kop "Het vrije Westen raast door Praag" kon men enkele maanden geleden een commentaar in *de Volkskrant* lezen waarin o.m. het volgende werd gezegd: "Volgens de socialistische landen is het Westen sinds enige tijd bezig aan een nieuwe Koude Oorlog, waarbij . . . ook de pers een belangrijke rol speelt. En als de Oosteuropese leiders daarbij denken aan eenzijdige berichtgeving over hun landen dan hebben ze niet eens helemaal ongelijk".¹⁾

Om dit te staven bracht de auteur enkele cijfers onder de aandacht verzameld door de Tjechische ambassade inzake de berichtgeving in de Nederlandse pers over Tjecho-Slowakije (=CSSR) in januari 1977. Er verschenen die maand, d.w.z. sinds het bestaan van het dissidentendocument *Charta 77* (= C77), 400 artikelen over de CSSR, terwijl er dat normaal zo'n 100 zijn.²⁾

Nu zal niemand in het Westen n.a.v. de omvang en de manier van 'negatieve' berichtgeving over het Westen in de Oosteuropese pers serieus menen dat daarmee de vrede, de veiligheid of de ontspanning op de tocht zijn komen te staan, of dat de Oosteuropese leiders een nieuwe Koude Oorlog begonnen zijn. Om de relatie tussen eenzijdige berichtgeving en herleving van de Koude Oorlog is het mij niet te doen, wel om de (on)waarheid van de bewering als zou in het Westen, c.q. Nederland, aan eenzijdige berichtgeving gedaan worden, *althans aan eenzijdige berichtgeving ten nadele van Oosteuropese landen zoals de CSSR in vergelijking met willekeurige andere landen*. Er zal m.a.w. kritiek geleverd worden op de in het krantartikel gesuggereerde waarde van de aangevoerde cijfers, als zou er eenzijdigheid van berichtgeving mee geïllustreerd kunnen worden. De kritiek wordt vervat in een te construeren 'eenzijdigheidsmaat', waarin enkele voorname eigenschappen van 'de' westerse pers verwerkt zullen zijn, t.w. pluralisme, onafhankelijkheid van de overheid en meerzijdig kriticisme.³⁾

Ofschoon de kritiek doorlichting op eenzijdigheid van berichtgeving in het algemeen betreft, zal zij uitgewerkt worden in termen van het concrete geval waarop in het krantartikel gedoeld werd, t.w. de CSSR en C77, dit omdat het de directe aanleiding tot het schrijven van dit artikel vormde. In een later stadium van het betoog zal de berichtgeving over C77 vergeleken worden met een soortgelijk geval in een westers land. Daardoor krijgt de kritiek tevens relevantie voor discussies over de naleving van de Slotact van Helsinki (van 1-8-1975), en in het bijzonder de rol van de pers in het proces van voorwaardelijke détente, welke thema's in de komende tijd actueel zullen blijven i.v.m. de toetsingsconferentie te Belgrado.⁴⁾

EEN 'EENZIJDIGHEIDSMaat': EEN EERSTE STAP

De cijfers die in het hierboven geciteerde krantartikel worden aangedragen, impliceren een soort 'eenzijdigheidsmaat' (= EZ), welke te herleiden is tot een proportie, nl. het aantal artikelen over C77 gedeeld door het totaal gewijd aan de CSSR. Over januari 1977: $(400-100)/400 = 0,75$. Vóór januari bestond er geen

C77 en dus ga ik er van uit dat de 300 meer dan normaal C77 als onderwerp hadden. Verder ga ik er van uit dat tot die 300 alleen die berichten gerekend zijn welke positief stonden tegenover C77 en/of negatief t.a.v. het optreden van de Tjechische autoriteiten in deze, omdat niemand in lofuitingen staaltjes van negatieve berichtgeving zal zien.

In het verlengde hiervan kan aangetekend worden dat het correct lijkt te spreken over 'de' Tjechische pers, gelet op de afhankelijkheid van de overheid en de uniformiteit van berichtgeving. Met een pluraliteit van onafhankelijke dagbladen zoals in Nederland ligt dat anders. Op het continuüm positief-negatief zijn dan namelijk variaties mogelijk zowel per dagblad (tussen dagbladen onderling) als per bericht (tussen de artikelen van elk dagblad afzonderlijk); *de Telegraaf* is nu eenmaal *de Waarheid* niet, en het éne artikel in *de Volkskrant* is het andere niet. M.a.w., slechts onder bepaalde voorwaarden of met een bepaalde operationele definitie kan van 'de' Nederlandse pers gesproken worden. (Zie in het onderstaande bij EZ-I, punt 3).

Verder beperk ik mij voor de eenvoud van het argument tot positieve dan wel negatieve berichtgeving alleen over dissidenten in de CSSR, ofschoon er ook negatieve berichten denkbaar zijn die niets met C77 uitstaande hebben.

Voor de strekking van het betoog doet het er weinig toe of men de rijk geschaakte cultuur van opinieweekbladen wel of niet in de analyse betreft. Onder 'berichtgeving' wordt zowel nieuwsfeiten als commentaren (meningen) verstaan. Het een en ander levert op:

$$EZ = \frac{C77^+ - C77^-}{CSSR_{tot}} \dots\dots (I)$$

Daarbij moet het volgende aangetekend worden:

1. Notatie. C77+ staat voor berichten die positief zijn t.a.v. C77 en/of negatief t.a.v. de Tjechische autoriteiten in dit verband en/of positief t.a.v. het Westen in deze. Voor C77- geldt het tegenovergestelde.
2. Deze EZ kan waarden aannemen tussen -1 en +1; -1 staat dan voor zeer terughoudend of uitgesproken negatief t.a.v. C77 en/of negatief t.a.v. het Westen in dit verband en/of sympathiek tegenover het staatssocialisme in deze. Voor +1 geldt het tegenovergestelde.
3. Van elk dagblad afzonderlijk wordt over een bepaalde periode de EZ-score vastgesteld. Gesommeerd zouden deze EZ-scores uitsluitel geven over de EZ van 'de' Nederlandse pers. Nota bene: slechts in deze betekenis - a.h.w. een operationele definitie - zal in de rest van het betoog 'de Nederlandse pers' opgevat (moeten) worden!
4. Er zou rekening gehouden kunnen worden met het verschil in invloed van de diverse kranten bijv. geïndiceerd door de grootte van de dagelijkse oplage. De EZ-score van elk dagblad zou vermenigvuldigd kunnen worden met een factor die de oplagegrootte van het betreffende dagblad in 100.000-tallen aangeeft.
5. Zijn de analyse-eenheden (de zaken waarover men uitspraken wil doen) dagbladen, dan kan men als waarnemingseenheden berichten nemen. Men

kan genuanceerder werken door de in de berichten geponeerde argumenten of gedane uitspraken pro en contra te nemen, waardoor tevens een eenduidiger rubricering mogelijk is. Immers hoe moet men een artikel kwalificeren dat zegt het natuurlijk te betreuren wat de Tjechische overheid doet m.b.t. C77 maar vervolgens deze uitspraak laat ondergaan in één grote stroom verwijten gericht tegen het Westen of opmerkingen vol begrip voor het standpunt van de Tjechische overheid? ⁵⁾

Om een konsekwentie van het pluralisme van de Nederlandse pers aan te geven, kan er op gewezen worden dat een blad als *de Waarheid* de te sommeren Nederlandse EZ-score in een voor Oosteuropese leiders positieve richting duwt; haar afzonderlijke score zal nl. eerder nul of zelfs negatief zijn dan positief. Bekijken we wat een kritische houding betekent, dan wordt dit beeld versterkt.

WAT IS EEN KRITISCHE PERS?

Een kritische houding blijkt pas wanneer men kritisch is over de volle breedte, en dus als men ook kritisch is t.a.v. toestanden en ontwikkelingen binnen de eigen sfeer en vervolgens de kritiek niet 'binnenskamers' houdt maar openbaar maakt. *Men zal dan ook de Nederlandse berichtgeving over C77 moeten vergelijken met de berichtgeving over een met C77 te vergelijken geval in het Westen zelf.* Als het gaat om het waarmaken van een democratisch-rechtsstaatljke grondwet en/of naleving van de twee sinds begin 1976 in werking getreden internationale verdragen inzake mensenrechten of de bepalingen van de Slotact van Helsinki, en hierin kunnen de doelstellingen van C77 herkend worden, dan valt te wijzen op een aantal vergelijkbare voorbeelden in het Westen, waar ik er voor de eenvoud van het betoog slechts één uitticht: het Westduitse '*Radikalerlasz*' (= RE) en de berichtgeving daarover in de Nederlandse pers.

Vast staat dat sommige kranten, de één meer dan de ander, 'écht' kritisch zijn, d.w.z. dat noch het Tjechische optreden inzake C77 noch het Westduitse overheidsoptreden tegen de zgn. radicalen van kritiek of 'negatieve' berichtgeving verschoond blijft.

EEN 'EENZIJDIGHEIDSMaat': EEN TWEEDE STAP

Verwerkt men bedoeld kriticisme in een nieuwe, meer correcte, EZ-maat, dan zou een kritiek op basis van cijfers zoals aangedragen in *de Volkskrant* wel eens volledig ongegrond kunnen blijken. Stel nl. dat over januari 1977 de Nederlandse pers 75% van de artikelen over West-Duitsland (= BRD) aan het RE zou hebben gewijd, en wel kritisch t.a.v. het overheidsbeleid en/of sympathiek tegenover de radicalen. Van eenzijdige berichtgeving ten nadele van de CSSR t.o.v. *westerse landen zoals de BRD* zou dan geen sprake zijn. Wanneer men het recursiverende weglaat dan verandert het beeld en zouden de Oosteuropese leiders gelijk hebben. Maar kritiek op eenzijdigheid kan niet in alle ernst

inhouden dat men eenzijdigheid alleen t.a.v. zichzelf waarneemt. Daarmee sluit ik het verweer uit dat men accoord zou gaan met een overwegend kritische houding t.a.v. westerse landen zoals de BRD, en alleen laakbare eenzijdigheid zou waarnemen bij de Nederlandse pers als op dezelfde kritische manier over soortgelijke verschijnselen in de CSSR bericht wordt. Oosteuropese leiders zouden een dergelijke houding zeker toejuichen, maar of zij het zouden menen moet betwijfeld worden omdat zij ook wel beseffen dat daarmee ieder gesprek zou ophouden. In wat meer concrete bewoordingen: tegen de waarschijnlijk verhoudingsgewijs eenzijdige berichtgeving inzake C77 en RE van bijv. *de Telegraaf* ($EZ > 0$) zullen zij bezwaar hebben, daarentegen niet tegen de waarschijnlijk tegengesteld eenzijdige berichtgeving ($EZ < 0$) van een blad als *de Waarheid*. Dat de hele Nederlandse pers op een manier zou moeten berichten als *de Waarheid* kan natuurlijk nooit de bedoeling zijn geweest van Helsinki of welke ontspanning dan ook!

Het een en ander leidt tot de volgende nieuwe EZ-maat:

$$EZ = \frac{1}{2} \left(\frac{C77^+ - C77^-}{CSSR} + \frac{RE^+ - RE^-}{BRD} \right) \dots \dots \dots (II)$$

Daarbij moet het volgende aangetekend worden: ⁶⁾

1. EZ-II neemt waarden aan tussen -1 en +1. Zie ook punt 2 bij EZ-I.
2. Notatie. Zie ook onder punt 1 bij EZ-I. Verder staat RE^+ voor berichtgeving die positief is t.a.v. het Westduitse regeringsbeleid en de gerechtelijke uitspraken inzake zgn. radicalen en/of negatief t.a.v. radicalen. Voor RE^- geldt het tegenovergestelde.

Voor de volledigheid kan opgemerkt worden dat ook een meer kwesties omvattende EZ-maat denkbaar en in onderzoek toe te passen is:

$$EZ = \frac{1}{2(1+i)} \left[\left(\frac{C77^+ - C77^-}{CSSR} + \sum_i^k \frac{Di^+ - Di^-}{comm.land} \right) + \left(\frac{RE^+ - RE^-}{BRD} + \sum_i^k \frac{Kr^- - Kr^+}{west.land} \right) \right] \dots (III)$$

Daarbij kan het volgende aangetekend worden:

1. EZ neemt waarden aan tussen -1 en +1.
2. Di : berichtgeving over *d*issidenten in Oosteuropese landen, waarbij van het aantal positieve berichten (Di^+) t.a.v. dissidenten in een communistisch land het aantal negatieve (Di^-) afgetrokken wordt, en welk totaal vervolgens gedeeld wordt door het totaal van dat land over een bepaalde periode in de Nederlandse pers. Dergelijke proporties bepaalt men van k landen en sommeert men (\sum).
3. Kr : berichtgeving over (linksgeoriënteerde) critici in westerse landen, waarbij van het aantal negatieve berichten, t.a.v. deze critici (Kr^-) het aantal positieve afgetrokken wordt, en welk totaal vervolgens gedeeld wordt door het

totaal van het betreffende westerse land. Er wordt een gelijk aantal (k) westerse landen als communistische landen in de analyse opgenomen.

ENKELE VERWACHTINGEN

Naar mijn mening mogen enkele politieke voorkeuren bij verschillende Nederlandse dagbladen als plausibel aangenomen worden. Zo zal bijv. *de Telegraaf* minstens begrip tonen voor de Westduitse overheid en rondt sympathiek staan tegenover C77. De Tjechische overheid daarentegen en de Westduitse radicalen zullen er bekaaid afkomen. Het tegenovergestelde zal verwacht mogen worden van bijv. *de Waarheid*. EZ-II kan nu *beschrijvenderwijs* 'de Nederlandse pers' in kaart brengen: hoe rechtser een dagblad is, des te positiever zal de EZ-score zijn, en hoe linkser des te negatiever, ofwel *de Telegraaf* en het *Algemeen Dagblad* zullen relatief sterk positief scoren, *de Waarheid* sterk negatief, terwijl kranten als *de Volkskrant*, *Trouw* en het *NRC/Handelsblad* dichterbij de nul zullen zitten. ⁷⁾

Dit kan ook wat meer toegespitst geformuleerd worden, zonder overigens aan de EZ-scores iets te veranderen. Rechtse kranten zullen vooral positief staan tegenover critici van het staatsocialisme in de socialistische landen zelf, omdat zo iets overkomt als het 'beste bewijs' van het eigen gelijk, nl. dat het socialisme niet deugt, iets wat altijd beweerd is. Dus $C77^+ / CSSR$ hoog en $C77^- / CSSR = \pm 0$. Linkse dagbladen van hun kant zetten het 'beste bewijs' van de verdorvenheid van het westerse systeem extra in het zonnetje. Dus RE^- / BRD hoog, en $RE^+ / BRD = \pm 0$. Voor beide extremen is een negatieve ontwikkeling in het eigen kamp van voorkeur een hinderlijke zaak, met als gevolg dat hier minder en soms minder eenduidig over bericht zal worden dan over het feilen in het altijd bekritiseerde kamp. Dus voor rechts $RE^+ / BRD < C77^+ / CSSR$, en voor links $C77^- / CSSR < RE^- / BRD$.

STORENDE OMSTANDIGHEDEN

Er zijn enkele factoren aan te wijzen die de waarden van EZ-II kunnen flatteren. Zij laten zich moeilijk herleiden tot numerieke grootheden die als correctiecoëfficiënten aan bovenstaande formule(s) toegevoegd zouden kunnen worden. Ik zal ze daarom slechts kwalitatief aanstippen.

1. *De nabijheid* van het bekritiseerde land. In EZ-II is sprake van West-Duitsland en Tjecho-Slowakije. De BRD nu is voor ons letterlijk en figuurlijk dichterbij huis dan de CSSR. Over de CSSR zal m.a.w. minder bericht worden dan over de BRD, omdat de BRD buurland, lid van de EEG, lid van de NAVO en een zeer belangrijke handelspartner is, om nog maar te zwijgen over het vele toerisme dat Nederlanders in West-Duitsland en Westduitsers in Nederland bedrijven. Zou er absoluut (!) in gelijke mate bericht worden over C77 en RE - dit omdat het optreden van de Tjechische overheid minstens even laakbaar is als dat van de Westduitse -, dan zal de verhouding $C77 / CSSR$ groter zijn dan RE / BRD . Oppervlakkig bekeken zou men vervolgens kunnen concluderen dat de pers tendentiever bericht over de CSSR, terwijl die hogere waarde van EZ (want daartoe leidt het) niets

te maken heeft met ideologische voorkeuren of aversies!

2. Het *negativisme* van de westerse pers, zoals dat heet. Voor de westerse c.q. Nederlandse pers, enkele bladen uitgezonderd, is veelal slecht nieuws pas écht nieuws. De pers in een negatieve rol lijkt belangrijker dan in een positieve, zoals te melden dat Liesje met Frans getrouwd is, dat boer Jansen te A er weer zes biggetjes bij heeft, of hoe idyllisch de verhoudingen zijn binnen het gezin van de premier of binnen arbeiders- en boerencollectieven in Kazakstan, China of Cuba. Dit betekent niet dat geen positieve ontwikkelingen belicht worden, maar wel dat men van sensatiezucht getuigen- de verslaggeving op de koop toe moet nemen.

Waar het in dit verband op aan komt is de grote kans dat de Nederlandse pers in meerderheid 'negatiever' zal berichten over de CSSR inzake C77 dan over de BRD inzake het RE, omdat de Tjechische dissidenten i.t.t. Westduitse radicalen zich helemaal geen gehoor kunnen verschaffen in de media, terwijl bovendien in de Westduitse media toch al veel kritiek op het RE te beluisteren valt. De structuur van een staatssocialistisch persstelsel maakt het m.a.w. voor westerse persmedia extra aantrekkelijk juist de 'negatieve' zaken in communistische landen te belichten, en ook om deze reden zal C77/CSSR hoger uitvallen dan RE/BRD. ⁸⁾

SLOT

In het voorgaande heb ik getracht duidelijk te maken, dat de cijfers aangedragen in het door mij gewraakte kranteartikel van geringe waarde zijn als men op grond daarvan de Nederlandse pers eenzijdige berichtgeving meent te kunnen aanwrijven, die ten nadele zou zijn van Oosteuropese landen (c.q. de CSSR) ten opzichte van westerse landen (c.q. de BRD). Als de CSSR in vergelijking met de BRD slechter zou scoren, dan ligt dat, afgezien van enkele storende factoren en de effecten daarvan, niet aan de Nederlandse pers maar aan de Tjechische autoriteiten.

NOTEN

- ¹⁾ Jacques Schmitz in de Volkskrant, 4-3-1977. De aanleiding tot dit kranteartikel vormde het gerechtmakende bezoek aan Praag van minister van der Stoel.
- ²⁾ Absolute cijfers zeggen weinig, relatieve (proporties, percentages) zeggen al meer. De pluraliteit van onze pers met de vele concurrerende bladen kan snel een vertekend beeld geven met absolute cijfers, als men beseft dat alle of nagenoeg alle dagbladen de berichten van de internationale persagenschappen ongewijzigd overnemen.
- ³⁾ Zie bijv. ter karakterisering van een 'vrije pers', L. de Bie, 'Persvrijheid in de DDR'; in: *Massacommunicatie* 5 (1977 febr) 1: p.12. Het 'meerzijdige kriticisme' acht ik overigens wel zo belangrijk omdat een eenzijdig kritische pers de verdenking op zich laadt afhankelijk te zijn van de tegenstanders van diegenen die zij bekritiseert en/of van diegenen met wie zij het roerend eens is. Overigens stel ik 'meerzijdig kritisch' niet gelijk aan 'objectief'; een dagblad of een persoon die 'écht' kritisch is kan zeer subjectief zijn. Waar het om gaat is, of dat blad of die persoon zich opentelt voor en openlijk consequenties verbindt aan voor anderen steekhoudende contra-kritiek.

- 4) De kritiek kan ook een bijdrage betekenen aan discussies over de beheersing van de internationale nieuwsvoorziening door westerse persbureau's en de eenzijdige en negatieve berichtgeving over ontwikkelingslanden door deze agentschappen. Discussies zoals onlangs in Amsterdam waren georganiseerd door het ILET.
- 5) Andere criteria zoals de lengte of ingenomen ruimte, het aantal kolommen, de plaatsing, de hoeveelheid vetgedrukte tekst etc. laat ik buiten beschouwing.
- 6) Een voor de Tjechische pers vergelijkbare maat zou zijn:

$$EZ^* = \frac{1}{2} \left(\frac{SU/Diss^+ - SU/Diss^-}{USSR} + \frac{RE^+ - RE^-}{BRD} \right)$$

Hierin is alleen het geval dat betrekking heeft op het eigen land, C77 in de CSSR, vervangen door een soortgelijke kwestie in een soortgelijk land. SU/Diss staat voor berichtgeving over burger-initiatieven en dissidentie in de Sovjet-Unie. Ik verwacht een zeer sterk negatieve score van de Tjechische pers over welke periode dan ook, althans verhoudingsgewijs omdat er niet of nauwelijks bericht schijnt te worden over de activiteiten van dissidenten in socialistische buurlanden. SU/Diss⁺ zal gelijk aan nul zijn, net als RE⁺ = 0. Tevens heb ik het vermoeden dat deze score sterker negatief dan de Nederlandse (gesommeerde) score op EZ-II positief zal zijn, hetgeen in strijd zou zijn met de intentieverklaring van Helsinki: de Tjechische pers zou eenzijdiger berichten!

- 7) De vraag is wel wat te verstaan onder 'rechts' en 'links'. Deze termen zouden omschreven moeten worden *onafhankelijk* van zoiets als de houding t.a.v. C77 en RE, teineinde niet in tautologieën te vervallen.
- 8) Een toevallige storende factor is gelegen in het feit dat het om de CSSR gaat, hetgeen door zijn democratische verleden (1918-1938, 1945-1948) en de tot nog toe enige poging ondernomen om het staatsocialisme een 'menschelijk gezicht' te geven (1967/68), waaraan door militair optreden van de overige landen van het Warschau-pact een einde werd gemaakt, meer interesse opwekt in het Westen dan landen als Polen of Roemenië.